

МОВНІ СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАУЗАТИВНОСТІ

Глуцук–Олея Ганна Ігорівна,

асп.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто важливе у комунікативному аспекті питання мовного вираження каузативних відношень, відображено механізми функціонування категорії каузативності у сучасній іспанській мові через засоби її реалізації у каузативних конструкціях та у дієсловах із семою каузативності.

Ключові слова: каузативність, мовна категорія каузативності, каузативні конструкції, каузативні дієслова.

Каузативність є одним із видів причиново-наслідкових відношень. Це такі зв'язки між причиною та наслідком, при яких друге не лише безпосередньо витікає з першого та породжується ним, але його поява ще й зумовлена певним присиленням.

Значення каузативності притаманне будь-якій мові, та воно має певні особливості в плані мовної реалізації каузативності в кожній конкретній мові. Категорія каузативності має вельми спірну семантику, що відображає близькість каузативних, каузальних, цільових та результативних значень [Терешина 2008, 9]. У цілому, семантика каузативності може розглядатися у руслі двох підходів: онтологічному – через поняття "причинності" / "спричинення" (В.П. Недеялков, Г.Г. Сильницький, Л.Г. Ковальська, Н.С. Берон та ін.), та прагматичному – як "спонування" (В.Ф. Веслівченко, С.Д. Кацнельсон, В.В. Рябенко та ін.). В останньому випадку, в залежності від обмежень на інтенціональність каузатора, результативність каузативного впливу, семантику ситуації, що каузується, під каузативними конструкціями розуміються різні мовні явища [Терешина 2008, 9].

Разом з тим, з метою розмежування понять каузальності та каузативності, які при даному трактуванні каузативності виявляються суміжними, а у деяких авторів навіть тотожними, каузативними конструкціями будуть вважатися конструкції, ядром яких є каузативне дієслово (КД). Тим самим каузативність, за Е.Е. Корді, пов'язується з вираженням причиново-наслідкових відношень у системі дієслова [Корді 88, 21], без обмежень на семантику окремих елементів конструкції.

У нашій роботі центральне місце відводиться вивченню природи каузативності та відображенню механізмів функціонування категорії каузативності у сучасній іспанській мові. У лінгвістиці каузативність визначається як сукупність мовних явищ, які об'єднуються на основі загального значення каузативності. Встановлення каузативних відношень є одним із методів упорядкування думок, основний спосіб організації мисленнєвого процесу людини.

Каузативні відношення у мові відрізняються від того, що відображається у системі логіки та філософії. Лінгвістику каузативні конструкції цікавлять як власно мовний об'єкт, що має формальну і семантичну специфіку, яку необхідно висвітлити й описати. Мовна категорія каузативності, що розуміється як універсальна типологічна категорія, характеризується широким набором засобів вираження в мові.

У різних дослідників існують різні підходи щодо розподілу таких засобів. Наведемо декілька з них.

Велівченко В.Ф. виділяє такі чотири способи реалізації значення каузативності [Велівченко 1989, 26-27]:

1. Лексичний спосіб, який полягає у використанні лексичних засобів, що передають значення каузативності у якості свого основного значення. Цей спосіб передбачає використання дієслів та є характерним для аналітичних мов.

2. Лексико-синтаксичний спосіб, який полягає у тому, що некаузативні дієслова у певних синтаксичних конструкціях можуть позначати каузативні ситуації, що виникають у реальній дійсності. Цей спосіб передбачає використання особливих синтаксичних дієслівних конструкцій, що представляють собою синтаксичну структуру, в якій спонування до дії або переходу до іншого стану виражається за допомогою спеціалізованих дієслів, що функціонують в якості операторів каузативного зв'язку [Велівченко 1989, 26].

3. Синтаксичний спосіб, який полягає у використанні у синтагматичному ряді певних чітко побудованих конструкцій та позицій. При цьому реалізація значення каузативності може здійснюватися як частиною речення, так і цілим реченням.

4. Семантико-синтаксичний спосіб полягає у тому, що в якості засоба реалізації значення каузативності використовуються спонукальні речення, оформлені як розповідні чи питальні [Велівченко 1989, 27].

Симулов М.Г. виділяє наступні способи вираження значення каузації, як причинно-наслідкового зв'язку між двома ситуаціями [Симулов 2006, 22-28]:

1. Аналітичний спосіб, тобто вираження каузативності через використання допоміжних дієслів, що створюють каузативні конструкції з фактивним та пермісивним значенням.

2. Морфологічний спосіб. В основу даного способу полягає утворення каузативного дієслова за допомогою афіксів.

3. Лексичний спосіб. Тобто, за думкою дослідника, це значить, що основними виразниками категорії каузативності на лексичному рівні слугують слова та словотвірні афіксальні морфеми [Симулов 2006, 27]. Слова, що виражають каузативність, за своєю структурою можуть бути непохідними, або похідними. При вираженні каузативних значень активну роль відіграє конверсія, тобто перехід слів з розряду іменників, прикметників та інших частин мови у розряд дієслів, що спричиняє набуття останніми значення каузативності.

Проаналізувавши конкретний мовний матеріал на іспанській мові ми погоджуємося з Терьошиною Ю.В., яка у своєму дослідженні виділяє такі способи передачі каузативного значення [Терешина 2008, 10]:

1. Лексичний: опозиція каузатив/некаузатив виражається протиставленням різнокореневих лексем. Антоніо Аранда Ортіс у своєму дослідженні категорії каузативності в іспанській мові зауважує, що "семантична риса "каузативності" з певною систематичністю з'являється у сфері іспанської лексики, де її можна виявити багатьох разів у парах лексем" [Aranda Ortiz 1990, 97], тобто у представниках "морфологіч-

ної опозиції" [Gozalo Gomez 2004, 66]. Але складність полягає у структуризації таких пар. У іспанській мові знаходимо наступні пари лексем [Aranda Ortiz 1990, 97]:

matar : morir mantener : permanecer

tirar : caer tocar : sonar

dejar : quedar bruñir : brillar

quemar : arder mostrar : aparecer

meter : entrar destruir : cesar

sacar : salir persuadir : creer

llevar : ir disuadir : desistir

traer : venir infligir : padecer

parir : nacer dar : recibir

tender : yacer enseñar : aprender

poner : estar

2. Словотвірний: пари лексем, та, що утворює, та похідна, з яких перша називає якусь ситуацію, а друга – ту ж ситуацію, тільки в якості тієї, що каузується за допомогою кореня (основи) та каузального впливу – словотвірним засобом (*rico – enriquecer, fino – afinar, sucio – ensuciar, bello – embellecer*).

3. Синтагматичний / контекстуально-синтаксичний: опозиція некаузатив / каузатив виражається протиставленням неперехідного та перехідного використання одного й того ж дієслова ("*...termina por bajar la mano*" (Perez-Reverte 2005, 91), "*...tras hacer una inclinación, bajó a la calle.*" (Perez-Reverte 2005, 102).

4. Лексико-синтаксичний: конструкції з фактитивними (*hacer, forzar*) та пермісивними (*dejar, permitir*) каузативними дієсловами, що, відповідно, інтерпретуються через семи "змусити" то "дозволити" [Терещина 2008, 10].

5. Синтаксичний / аналітичний (як і в англійській мові): граматикалізовані конструкції з формальними операторами каузативності, що мають статус самостійних слів, побудовані за моделлю $X - V_{caus} - Y - Z$, де X – каузатор, V_{caus} – оператор каузації, представлений службовими КД (каузативними дієсловами), до яких, зазвичай, відносять фактитивне дієслово *hacer* та пермісивне дієслово *dejar*; Y – об'єкт каузації, Z – структурно варіативний компонент конструкції, що виражає наслідок, або консеквент – термінальний стан об'єкта каузації [Терещина 2008, 10].

6. Контекстуальний: "*...Vicentico Bola en el bar Nacional me invitó a sumarme a la expedición a cabaret...*" (Vicent 1996, 25).

Різні іспанські дослідники запропонували біль-менш співпадаючі класифікації засобів вираження каузативного значення.

Кано Агілар Р. у своєму вивченні каузативності здійснює розподіл між каузативними дієсловами (тими, що можуть вживатися як перехідні і як неперехідні, наприклад *subir*) та каузативними перифразами [Cano Aguilar 1987, 229-255].

Антоніо Аранда встановлює рівномірну та точну градацію різних механізмів вираження каузативності, базуючись на існуванні морфологічних показників, що асоціюються з каузативним змістом [Aranda Ortiz 1990, 84]:

Первинні каузативні дієслова (нечіткі через брак морфологічних показників із значенням каузативності):

- ⇒ лексичні опозиції з дієсловом *matar*;
- ⇒ комбінаторні опозиції з дієсловом *dormir*.

Похідні дієслова (більш чітко виражені): *enundecer*, *suavizar*, *dulcificar*.

Фактивні конструкції (представляють максимальний ступінь вираження каузативного значення): *hacer llorar*.

Х.К. Морено пропонує більш повну класифікацію, що базується на морфологічній типології каузативності [Moreno Cabrera 1991, 482]:

⇒ дериваційна (похідна) морфологічна опозиція: каузативний предикат походить від не каузативного дериваційною морфемою.

⇒ не дериваційна (непохідна) морфологічна опозиція: каузативний предикат відрізняється від не каузативного морфемою, але предикат не походить морфологічно від іншого; або ж обидва мають однакову форму (*hervir*).

⇒ суплетивна морфологічна опозиція: каузативний предикат відрізняється від некаузативного іншим коренем (*matar*, *morir*).

⇒ синтагматична опозиція: каузативний предикат, на відміну від не каузативного, знаходиться всередині повної синтагматичної конструкції у якій зазвичай знаходиться каузативне дієслово.

Перші три опозиції є синтетичними, а остання – аналітична.

Без сумніву, вважаємо, що явище каузативності має включати в себе всі ті лінгвістичні механізми, що уможливають вираження поняття "причина". Вираження каузативності має у мові кінцеву кількість походжень як лексичного так і синтагматичного характеру. Так, приймаючи до уваги поняття та традиційну класифікацію "каузативності", дієслова та каузативні деривації, на думку Паули Госало Гомес [Gozalo Gomez 2004, 48], складають походження, які визначаються як лексична каузативність, а каузативні перифрастичні конструкції відносяться до синтагматичної каузативності.

У таблиці це можна представити так:

Таблиця. Механізми вираження значення каузативності

Лексична каузативність	Синтагматична каузативність
⇒ експліцитні (явні) вирази	⇒ каузативні перифрази
⇒ каузативні дієслова	⇒ каузативні словосполучення
	⇒ речення
	⇒ власне каузативні реченнєві транспозиції
	⇒ реченнєві утворення власне не каузативні
	⇒ питальні утворення

Отже, взявши до уваги все викладене вище, ми можемо стверджувати, що каузативні відношення, які виражаються мовними засобами, відображають хід розвитку людського мислення від простого до більш складного розуміння дійсності. Вважаємо, що подальше ретельне дослідження каузативності та механізмів її реалізації в іспанській мові є однією зі складових дослідження іспанського дієслова, що є актуальним завданням новітньої лінгвістичної наукової парадигми, спрямованої на пізнання механізмів категоризації людського досвіду та його відображення в мові.

В статье рассматривается важный в коммуникативном аспекте вопрос языкового выражения каузативных отношений; отображены механизмы функционирования категории каузативности в современном испанском языке посредством способов её реализации в каузативных конструкциях и глаголах с семой каузативности.

Ключевые слова: каузативность, языковая категория каузативности, каузативные конструкции, кауказативные глаголы.

The article takes a view of important in a communicative aspect question of linguistic expression of causal relations and reflects the mechanisms of causal category functioning through means of its realization in causal constructions and verbs containing causal seme in contemporary Spanish.

Key words: causativeness, linguistic category of causativeness, causative constructions, causative verbs.

Література:

1. Веливченко В.Ф. Языковые средства реализации каузативно-следственных отношений в тексте: дисс. ...канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / В.Ф. Веливченко. – К., 1989. – 192 с.
2. Корди Е.Е. Модальные и каузативные глаголы в современном французском языке / Е.Е. Корди. – Л.: Наука, ЛО, 1988. – 165 с.
3. Сымулов М.Г. Способы выражения каузативных отношений в разноструктурных языках: Дисс. ...канд. филол. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / М.Г. Сымулов. – Чебоксары, 2006. – 198 с.
4. Терёшина Ю.В. Межкатегориальные связи каузативных конструкций: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "теория языка" / Ю.В. Терезина. – Ижевск, 2008. – 20 с.
5. Aranda Ortiz A. La expresión de la causatividad en español actual / A. Aranda Ortiz. – Zaragoza: Libros Pórtico, 1990. – 208 p.
6. Cano Auilar R. Estructuras sintácticas transitivas en el español actual / R. Cano Aguilar. – Madrid: Gredos, 1987. – P. 220-255.
7. Gozalo Gómez P. La expresión de la causa en castellano / P. Gozalo Gómez. – Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 2004. – 136 p.
8. Moreno Cabrera J. C. Curso universitario de lingüística general / J. C. Moreno Cabrera. – Madrid: Síntesis, 1991. – P. 480-550.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Pérez-Reverte A. El Maestro de esgrima / A. Pérez-Reverte. – Madrid: punto de lectura. Novena edición, 2005. – 399 p.
2. Vicent M. Tranvía a la Malvarrosa / M. Vicent. – Madrid: Santillina, S.A. (Alfaguara), 1996. – 209 p.